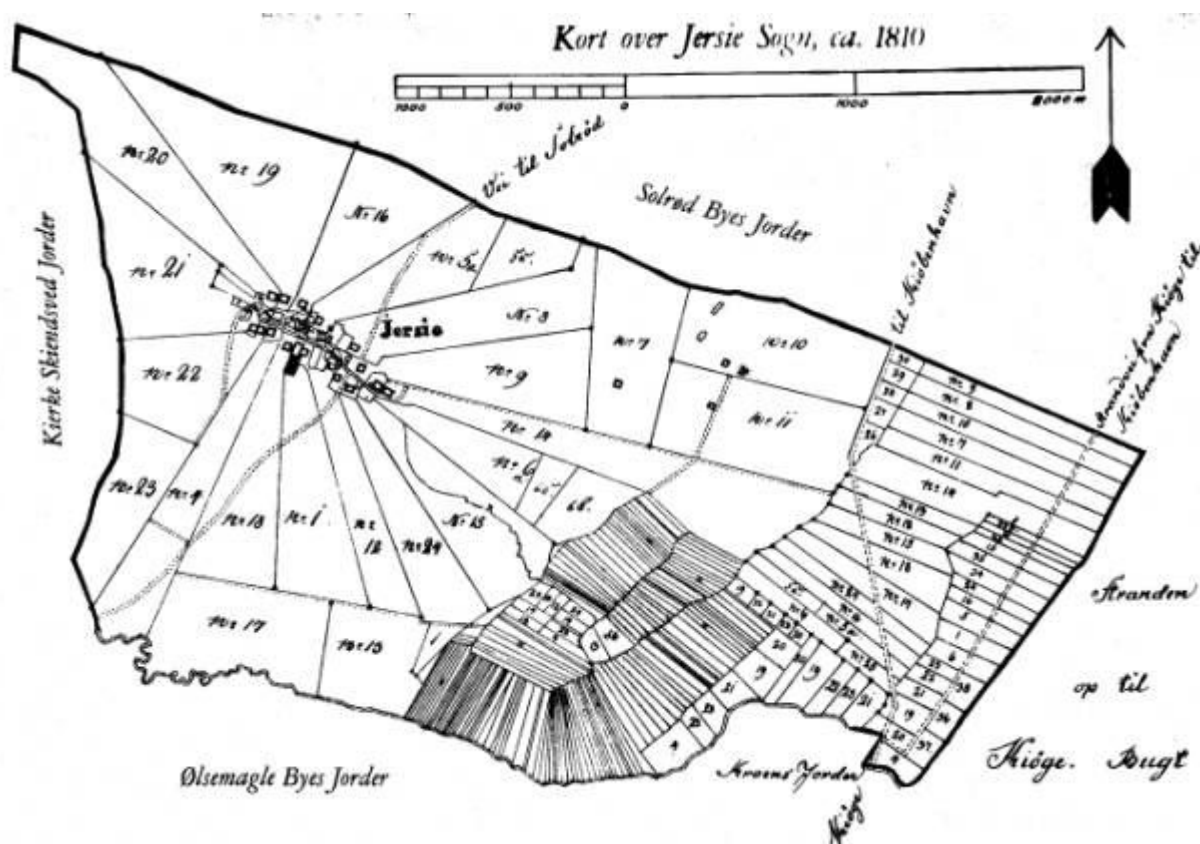

Landsbyerne sprænges

Siden 1800

af Kurt Hartvig Petersen

Eksemplet Jersie

Som nævnt i artiklen foran, Landsbyernes tid, kommer iværksættelsen af de såkaldte Landboreformer i tiden efter 1788 til at betyde en total ændring af landskabet i sognene. Et væsentligt element i reformerne var *udskiftningen*, den proces der samlede de enkelte gårdes jord på ét sted.

Der blev udarbejdet detaljerede kort over jordens fordeling i de enkelte sogne. Ovenfor finder vi 1810-udgaven af kortet fra **Jersie**, som kan genkendes fra artiklen om de forgående århundreder. Af beboelse er kun markeret gårdene. Det er de små firkanter. I virkeligheden var der i Jersie by også ca. 30 huse med ganske lidt eller ingen jord. Et af husene rummede skolen. Som man kan se har man bestræbt sig på at lave en såkaldt stjerneudskiftning. De fleste af gårdene får jord, der begynder som et smalt stykke ved gårdens bygninger

inde i landsbyen og som så bliver bredere udefter. Fidusen er, at disse gårde så kan blive liggende i landsbyen. En af dem er præstegården. Andre gårde får jord så langt væk, at gårdene må flytte ud. Ser man godt efter på kortet, ser man, at gårdene endnu ligger klumpet sammen i byen Jersie. Men læg mærke til, at gård nr. 7, nr. 10 og nr. 11 er flyttet ud på deres respektive marker øst for byen. *Udflytningen*, der jo er en konsekvens af udskiftningen, er i gang nu godt 20 år efter landboreform-lovene. Vi ser de første bebyggelser i det åbne land, og landskabet er så småt ved at skifte karakter.

Det stærkt skraverede område sydøst for byen er Jersie mose. Det meste blev udlagt til fælles tyreeng, men midt i mosen fik de enkelte gårde bestemte stykker til egen græsning. De større strimler mod øst ud mod stranden markerer fordelingen af eng- og lyngarealer gårdene imellem.

Fem husmænd fik jord ved udskiftningen, men det var små arealer. De kan skimtes som de små næsten kvadratiske jordstykker lige øst for jorden til gårdene nr. 10 og nr. 11.

Vejene kan tjene til orientering på kortet: Vigtigst var nok vejen sydfra gennem Jersie by til Solrød. Ny og flot – bygget af kongemagten i 1780'erne – var vejen, der er markeret med "til Kiöbenhavn". Det er den nuværende Tåstrupvej. "Strandvei fra Kiöge til Kiöbenhavn" står der ved en vej helt ude langs stranden. Den vej havde været der siden Middelalderen og var nok i virkeligheden et system af hjulspor, som man hist og her kan finde endnu. Såvel denne urgamle vej som Tåstrupvejen er nøjere beskrevet i artiklen Landsbyernes tid. Endelig kan man skimte en markvej fra byen ud mod strandarealerne

Jersie præstegård kan repræsentere det gamle Jersie fra udskiftningens dage

Præstegården blev ikke udflyttet som mange af de andre gårde i byen. Den var bygget i 1749, blev nedrevet i 1961 og erstattet af den nuværende bygning

Lad os hoppe 127 år frem til kortet fra 1937

Den østlige del af Jersie landsby ses i øverste venstre hjørne. Skensved Å er sognets grænse mod syd. Nu er en halv snes gårde flyttet ud i det åbne land. På husmandslodderne fra udskiftningens dage ligger Torøgel Huse. Skolen har ligget ved den udflyttede Malesgård siden 1916. Før den tid lå den i landsbyen. I Jersie bys østende lå en vindmølle, bygget i 1865. Den blev revet ned året efter opmålingen af kortet her og er ikke med på det endelige kort. Den murede underste del af møllebygningen kan man dog finde endnu

Tåstrupvejen er tydelig nok. En stump af vejen fra Jersie by til Solrød skimtes. Vejen fra byen østpå til stranden er udbygget til en rigtig vej. Af den gamle hjulspor-vej langs stranden er kun stumper af stier tilbage. Også nu finder vi en flot, ny vej gennem området. Det er Jersie Strandvej – som folk kaldte Betonvejen – fra 1935, og den vej er så småt ved at trække bebyggelse til sig.

Det er dog tydeligt, at hen mod midten af 1900-tallet er vi stadigvæk på landet.

Og lad os sluttelig gå til et nutidigt kort over området, et klip fra kortet over

Solrød kommune fra 1998.

Udbygningen ved strandområdet ses klart. Og atter engang finder vi en ny flot vej, motorvejen fra 1970'erne. Tåstrupvejens forløb er ændret en smule, og der er kommet to nye tværgående veje til, omfartsvejen til Roskilde og vejen gennem Åmarken. Og ikke mindst mærker man sig S-banen fra Køge mod København, indviet i 1978. Et par af gårdenes yderste strandlodder er blevet til det offentlige område Jersie Strandpark med Staurings Ø, en landtunge der til stadighed vokser sig større.

Kirke Skensved, Karlstrup og Solrød

I Jersie sogn sker alt det, der kan tænkes at ske med et landsogn: Udskiftning af jorden, udflytning af gårde og huse, bygning af nye gennemfartveje og en jernbane, der trækker udvikling til forstadsområde med sig. I Kirke Skensved sogn går man kun med det første stykke af vejen, i Karlstrup sogn noget længere og i Solrød sogn hele vejen.

Kirke Skensved var en meget stor landsby med ikke mindre end 23 gårde. Det meste af jorden lå nord og øst for byen, så de gårde, der flyttede ud i det åbne land, kom til at ligge langs vejene mod Havdrup, Jersie og Ølsemagle. Det ses tydeligt på kortet nedenfor. Det er fra 1895, små hundred år efter

udskiftningen.

Skensved Å danner grænsen til Højelse sogn, hvor stationsbyen Lille Skensved kommer til at ligge.

Jernbanen, der på kortet er svær at skelne fra vejene, går i en blød bue tværs over kortet. Den har her i 1895 ligget der i omkring 25 år, men kommer ikke til at betyde noget for udviklingen i Kirke Skensved sogn. Mejeriet ved Naurbjerg er nybygget. Møllen tæt ved er 20 år gammel. Mejeriet lukker i 1953 og møllen i 1946. I Kirke Skensved landsby lå som ventelig en skole. Den er ikke markeret på kortet.

I løbet af 1900-tallet kom enkelte huse til i Kirke Skensved landsby. Som i de andre sogne blev de ikke udflyttede gårdes gamle bygninger erstattet af nye stuehuse og produktionsbygninger, og ved opdeling af visse gårde kom der nye bygninger til i det åbne land. Men bymæssig bebyggelse er til dato ikke set i Kirke Skensved sogn.

Inden vi forlader Kirke Skensved et blik på et klip fra en skildring af sognet, som det så ud i 1836, hvor S. Stern udgav sin Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt:

dingvej fra Rjøge, og paa dens Areal findes Kirken, en Skole, 23 Gaarde, 6 Huse med Hartkorn og Jord, 3 Huse med Jord uden Hartkorn og 10 jordløse Huse. Af ubebyggede Lodder findes her 3. Det priv. Hartkorn hviler paa Haudrup Kirkes *) Jord, hvormed Præsten i Tersi er beneficeret (S. 349); det upriv. paa de ovenansførte Gaarde og Huse. 15 Gaarde ere Selvejendom, hvorved dog maa bemærkes, at den ene af disse Gaardlodder ejes af en simpel Huusfæster af Ballø Stift; Universitetet ejer 1 Arvesfæstegaard, og 2 Fæstegaarde, Staden Kjøbenhavn 1 Arvesfæstegaard, og Ballø Stift 4 Fæstegaarde. Af Huse med Hartkorn ere 3 Selvejere, og 3 simple Fæstere under Ballø

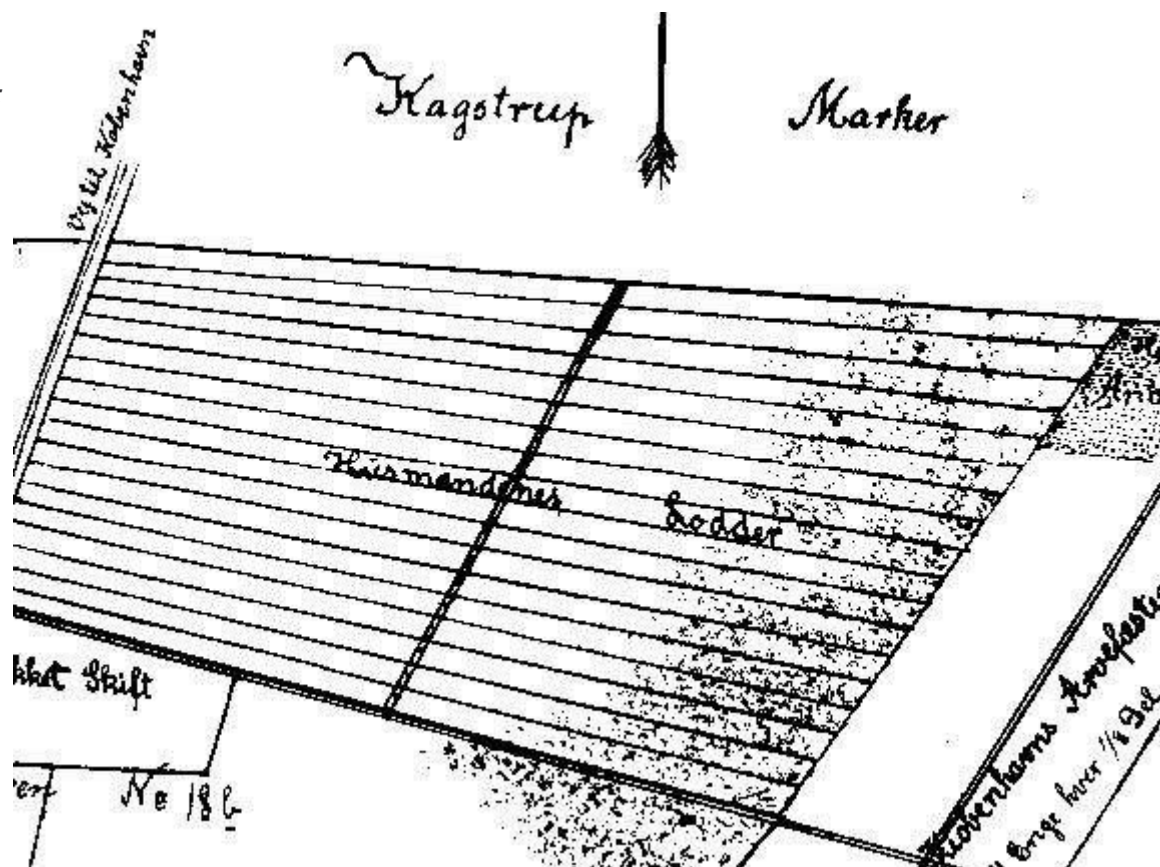
Vi er et halvt hundred år efter Landboreformerne, og 15 gårde er købt til ejendom. Og der er flere kategorier af husmænd, bl. a. 10 jordløse

Sådan så **Solrød** og **Karlstrup** sogne ud i 1932:

Det er tydeligt, at endnu på den tid var begge sogn typiske landsogne. Vi finder gårde og huse, der ligger tilbage i de to landsbyer, og gårde og huse i det åbne land. Udskiftning og udflytning er en gammel historie. Ved Solrød Strand ses lidt sommerhuse og enkelte helårshuse

Et lille kik tilbage i tiden. På udskiftningskortet fra 1804 finder vi husmændenes lodder

17 husmænd i Solrød fik jord som lange smalle strimler øst for Tåstrupvejen op mod skellet til Kagstrup/Karlstrup sogn. Tværs over området anlagde man en vej, Tværvejen. I løbet af 1800-tallet byggede husmændene, der indtil da havde boet i landsbyen og haft små to km til deres jord, på deres lodder. Deres ejendomme ses på 1932-kortet langs Tåstrupvej og Tværvej. To af disse ejendomme er navngivet: Munkekær og Strandbo

Tilbage til kortet fra 1932 ovenfor.

Skolen, der på kortet er markeret i Solrød landsby, er forskolen. Ved siden af kirken lå hovedskolen, men den ses ikke på kortudsnittet. I Karlstrup finder vi skolen i nordenden af byen på vejen mod kirken.

Tåstrupvejen går snorlige gennem landskabet, og Betonvejen, der er færdig 3 år senere, men taget med på dette optryk af kortet, kommer her til at hedde

Solrød Strandvej og nordligst Karlstrup Strandvej. De store eng- og moseområder, i Solrød sogn Moseeng og Karsemose – af folk kaldet Kassemosen – og i Karlstrup den store Karlstrup Mose og Vaseeng ligger hen, som de altid har gjort.

Kortet markerer en mølle, en vindmølle, i Solrød by og navnet Møllegård øst for Karlstrup by, hvor der tidligere var både vandmølle og vindmølle. I Karlstrup er mølleriet nu i 1932 ophørt for en halv snes år siden, mens det en tid endnu opretholdes i Solrød. Vindmøllen i Karlstrup, en stubmølle, der også er omtalt tidligere, skulle man allerede dengang til Frilandsmuseet i Lyngby for at se.

Øst for Karlstrup Mose ligger det kystområde, der engang i både Jersie, Solrød og Karlstrup blev kaldt Jærnen. Ved Karlstrup Strand var en del af Jærnen fredet og beplantet med gran i slutningen af 1920'erne. Området kaldes i dag Trylleskoven. I ældre tid finder man på stedet navnet Riishøjene. Øst for Moseeng og kroen Granly ved Solrød Strand er et smalt stykke af Jærnen opkøbt af en lokal forening og beplantet. Lokale folk skulle have adgang til stranden, ikke kun sommerhusejere! Området kaldes i dag Amtets Grund.

Syd for Karlstrup by finder vi Karlstrup Kalkværk, også en vigtig arbejdsplads. Det blev senere opkøbt af F.L. Schmidt, som oprettede en cementfabrik, der var i drift fra 1957 til 1975. Der var flere kalkværker i området, hvor man begyndte at bryde kalk allerede i midten af 1800-tallet. Som et synligt minde om kalkbrydningen har vi i dag Karlstrup Kalkgrav.

I Solrød by finder vi et mejeri. Det blev grundlagt i 1888 og er i fuld gang og en vigtig arbejdsplads i 1932, men mejerifunktionen ophørte i 1983. Bygningen er stadig tydelig i bybilledet.

Et tydeligt billede af udviklingen siden 1932 får man ved at sammenligne kortet fra dengang med kortet fra 1998, som ses nedenfor. Et hjørne af Karlstrup Mose er bebygget med villaveje. I Solrød er Moseeng, husmandslokker, Strandmark og Jærne totalt udbygget med boligblokke, villaområder og nye veje. Midt i området ses Solrød Center, der blev påbegyndt i 1970'erne. Her rådhus, bibliotek, s-togstation og amts-gymnasium. Endvidere i området idrætscenter, to store skoler, Munkekærskolen og Uglegårdsskolen i sydkanten af kortet, og gamle kendinger: Tåstrupvejen fra 1780'erne, Solrød og Karlstrup Strandvej fra 1930'erne, motorvejen fra 1970'erne og S-banen til København. Gennem Trylleskoven anes en rest af den helt gamle vej, hjulsporvejen langs stranden:

Øst for Karlstrup er siden 1970'erne opstået et stort rekreativt område, der omfatter Karlstrup Kalkgrav og Firemileskoven, der er plantet på de jorder, der blev tildelt Firemilegården og Engstrupgård ved udskiftningen af Karlstrup bys jorder i 1805. Området hænger sammen med Karlstrup Mose og Trylleskoven.

Stationsbyen Havdrup

Landsbyen **Havdrup** var en forholdsvis lille by af en landsby at være. Der var i 1836 efter ovennævnte Sterms opgivelse udover præstegården 10 gårde i

sognet og ikke mindre end 33 huse, heraf var de 7 uden jord. I 1804 blev jorden udskiftet, og derefter begynder udflytningen af gårdene, som skete langsomt i løbet af 1800-tallet.

Vest for landsbyen lå den store Ulvemose, ca. 500 td land. Det meste af mosen hørte til gårdene i Havdrup landsby. Mosen blev, så øde og våd den var, udskiftet allerede i 1793. På den tid lå der kun 2 huse, men der blev afsat jord til husmænd, og i 1830'erne bor der 15- 16 af sognets 33 husmænd i Ulvemosen. I midten af 1800-årene begynder gårdene at udstykke deres moselodder, og befolkningstallet stiger i området. I 1845 er der bygget en mølle, og i 1870 sker det: Jernbanen!

Kortet ovenfor er fra 1896, 26 år efter jernbanens åbning.

Navnet Havdrup betegner landsbyen, som hidtil. Der er 5 gårde tilbage i byen, resten er udflyttede og ses rundt omkring i det åbne land.

Gennem det tidligere moseområde går nu jernbanen skråt op over kortet i venstre side. I Ulvemose Huse er station og kro med gæstgiveri centralt placeret, og der er nogenlunde sammenhængende byggeri langs en hovedgade og begyndelsen af vejen mod landsbyen. På kortet er, som det ses, markeret en savmølle, en smedie og møllen. Til møllen er knyttet et bageri. Et bryggeri fra 1880 er ikke nævnt. Heller ikke en lille skotøjsfabrik, Hedebo, og et snedkeri, der har specialiseret i listefabrikation, er nævnt. Folketællingslisten fra 1890 fortæller om handlende, håndværkere, skræddere, urmager og personale ved stationen. Ulvemose Huse er ved at udvikle sig til en stationsby, en service- og handelsby for omegnen. Og i de første år af 1900-tallet går det rigtig stærkt. Der kommer bankfilial, apotek og flere træindustrier, en stolefabrik og en fabrik for stiger og hjulbøre. Der kommer vandværk, gadebelysning og et frivilligt brandværn med egen sprøjte. Byen suger arbejdskraft til sig fra de omliggende landsbyer'

To billeder, der klart viser udviklingen i Ulvemose huse:

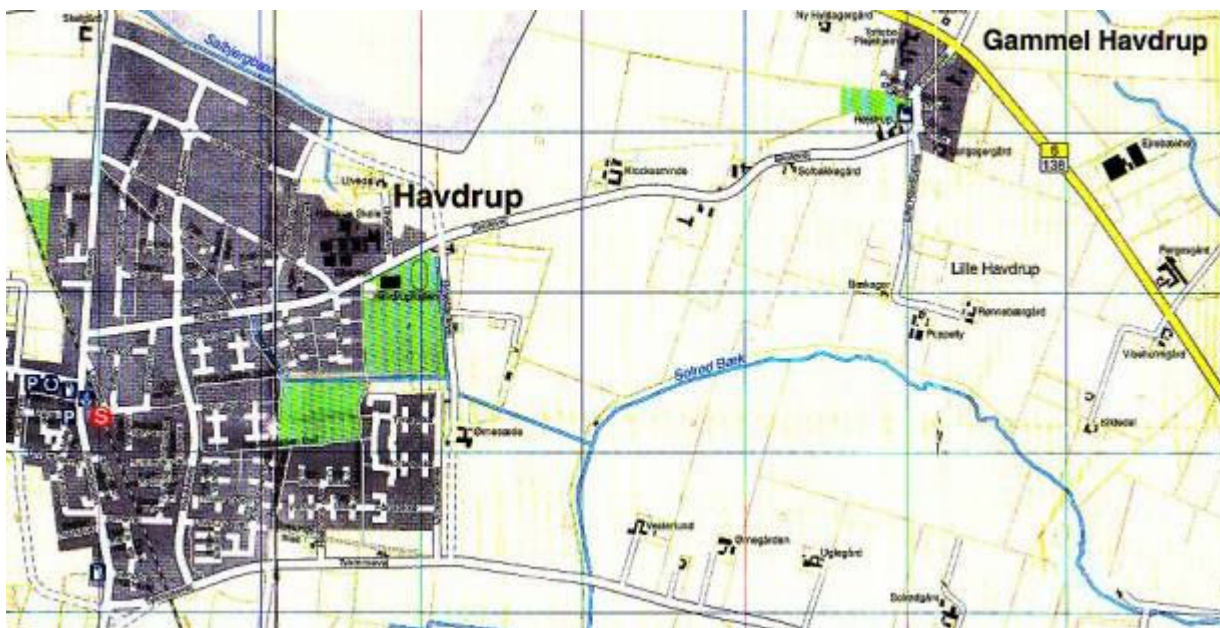
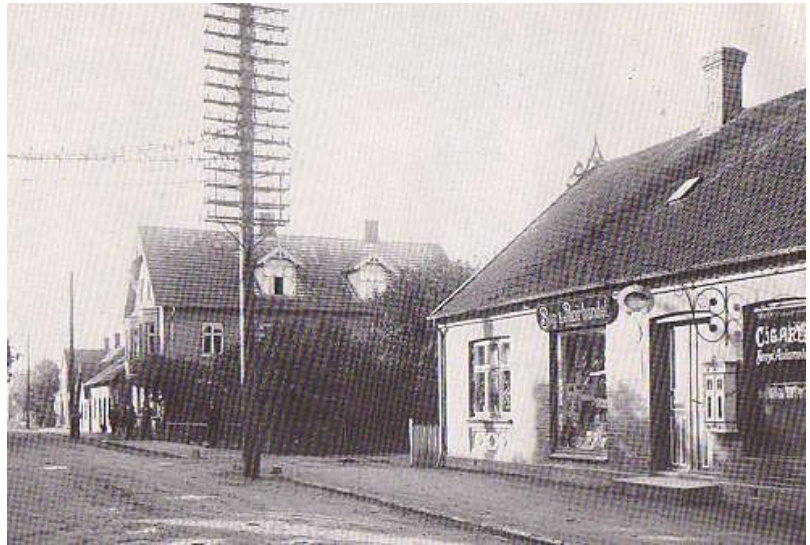

I et af de første huse i udstykningen indrettedes senere Havdrup Smør- og Mælkeforsyning.

Ca. 1910

Hovedgaden ca. 1925.

Boghandel, barbersalon og cigarforretning. I baggrunden huset, der rummede skotøjsfabrikken.

Og hvad det foreløbig er endt med i Havdrup sogn viser nedenfor et klip af kortet over Solrød kommune fra 1998

Havdrup landsby er blevet til Gammel Havdrup, og Ulvemose Huse er blevet selve Havdrup. Udbygningen af stationsbyen er tydelig, med idræthol, et større skolekompleks og et butikscenter på den gamle centrale plads ved stationen, hvor man i sin tid lagde kro og mølle.

En vej fra byens sydkant, kaldet Tykmosevej, forbinder nu Havdrup stationsby med Solrødområdet.

Møllen, bageriet og gæstgiveriet, der siden kom til at hedde Havdrup Hotel, er væk ligesom bryggeriet og småindustrien. Byen er stadig et handelssted, skønt de fleste mindre forretninger er forsvundet og en stadig større del af beboerne bruger byen som soveby.